

**MODELY ZEMĚDĚLSKÝCH STAVEB VE FONDECH
MUZEJÍ V PARDUBICÍCH A PŘELOUČI**

Hana HORKÁ

Divácky vděčnou součástí někdejší expozice v pardubickém muzeu bylo i několik modelů, zhotovených v první polovině 90. let 19. století na základě výzev, které předcházely uskutečnění Národopisné výstavy československé v Praze. Počáteční předpoklad, že u předmětů tak výrazných bude snadnou záležitostí nalézt k nim dokumentaci a získat bližší informace o jejich vzniku, se bohužel ukázal klamný. Inventární knihy pardubického muzea jsou vedeny od jeho založení v roce 1880. Pečlivě jsou v nich zaznamenávány přírůstky a jejich původ, nicméně modely tu v 90. letech uvedeny nejsou. Teprve v roce 1904 narážíme na následující záznam: "Vzhledem k tomu, že

kniha tato tvoří zatím inventář muzea a jelikož některé věci a skříně nikde zapsány nejsou, zapisují se tuto pro každý případ následovní předměty!". Soupis obsahuje především mobiliář jednotlivých místností muzea. V "oddělení národopisném" jsou tu však zapsány také kusy sbírkového nábytku a pak tu konečně nacházíme i zmínku o modelech. Pod heslem "z výstavy národopisné" jsou uvedeny dřevěné modely kostela v Podůlšanech, zvonice z Třebosic, sroubku z Hostovic, zvoničky z Černé, lomenice z Rokytna a stodoly z Časů. U každého modelu je zaznamenána výrobní cena v korunách¹). Způsob zanesení modelů do inventáře i skutečnost, že jim nebyla přidělena inventární čísla budí dojem, že dokumentární význam těchto modelů nebyl v tehdejší době doceněn. To, že byly považovány pouze za jakýsi druh mobiliáře, zapříčinilo snad i nedostatek dochovaných údajů, které by se týkaly jejich vzniku. Ani v dokumentech o činnosti pardubického muzejního spolku toho o pořizování modelů mnoho nenajdeme. Inventární čísla jim byla přidělena až v 70. letech 20. století, kdy byly také stručně katalogizovány. V některých případech při tom došlo k omylu v lokalizaci staveb.

O tom, že uvedené modely vznikly pro národopisnou výstavu, není pochyb. Konkrétní okolnosti však prakticky neznáme. Dokumenty naznačují, že modely byly většinou pořizovány nákladem muzejního spolku, pouze u nákladnějších se spolek snažil získat prostředky též veřejnými sbírkami. Je to alespoň doloženo v případě modelu podůlšanského kostela. Kostel sv. Mikuláše v Podůlšanech byl tehdy jedním z posledních dřevěných kostelů v oblasti dnešního pardubického okresu a jeho vznik byl kladen do let 1664 - 1665. Na přelomu 80. a 90. let 19. století však bylo určeno, že pro zchátralost bude zbořen a nahrazen zděnou novostavbou. Pardubický muzejní spolek rozhodl, aby jedním z modelů pro národopisnou výstavu byl právě model tohoto kostela. Dodejme, že kostel byl skutečně v roce 1894 rozebrán a některé jeho originální prvky byly pak užity v interiéru kostela na pražském výstavišti. Vraťme se však k dokumentům, zachycujícím úsilí o zhotovení modelu. Na jejich základě si totiž můžeme udělat představu o způsobu, jakým bylo zhotovování modelů organizováno a zajišťováno. Dochoval se dopis Tomáše Filipa, řídícího učitele ze Starých Ždánic, tj. z vesnice sousedící s Podůlšany, který je z října roku 1893 a je adresován krajskému odboru národopisné výstavy v Pardubicích. Filip v něm upozorňuje na pravděpodobný neúspěch peněžní sbírky na zhotovení modelu podůlšanského kostela, a to jak v Podůlšanech samých, tak i ve Ždánicích, neboť obyvatelé jsou většinou zadluženi a nemají finanční prostředky.

Osobně neshledává na kostele mnoho krás "- jedině to, že je dřevěný". Zároveň připomíná, že kostel fotografoval pardubický fotograf Josef Pírka²). Dále je dochována z listopadu téhož roku výzva k občanům, ve které Tomáš Filip vysvětluje účel sbírky: "V r. 1895 bude národopisná výstava v Praze a tu dožaduje nás výstavní výbor o peněžitou podporu, za níž by se poříditi dal model kostela podůlšanského, jenž by se na výstavě pražské na podívanou světu umístil... Náklad na model vyžadovati bude aspoň 200 zl., poněvadž se model chrámu v malé míře uvnitř i zevně má provésti tak, aby se shodoval se skutečností". Dále Filip dokládá: "Zároveň je mi uloženo zaznamenávati vše, cokoliv kde pěkně pracovaného a starého se vyskytá. Také některou stodolu máme vymodelovati, aby se ukázalo, jak v té které krajině její ráz v dobách dávných se jevil"³). Z výzvy vyplývá, že muzejní spolek skutečně hodlal dodržet oficiální pokyny, aby modely byly zhotovovány v určitém měřítku podle skutečnosti, a dále se tu dozvídáme o úmyslu vyhotovit model stodoly. Která stodola bude vybrána nebylo patrně tehdy ještě rozhodnuto.

Sbírka ve Starých Ždánicích a Podůlšanech byla uzavřena 29. 11. 1893 a vynesla jen 8 zlatých. V Podůlšanech přispěla pouze jedna osoba, ve Ždánicích třicet jedna osoba. Většinou dávali 20 - 40 krejcarů, ve dvou případech byl darován jeden zlatý. Ždánický farář přislíbil přispět obnosem 10 zlatých, ale "až bude modelování započato"⁴). Když o tom Filip podával zprávu muzejnímu spolku, netajil se zklamáním nad výsledkem sbírky: "S žalem doznávám, že nejen obec podůlšanská, ale i mnozí mužové ve Ždánicích, u kterých by se dalo jakési uvědomnění očekávati, zůstali neteční". Uvažuje o opakování sbírky, ale podotýká: "... řekněte, že ve Ždánicích získané peníze obrátíte na model stodoly, to ještě jimi hne. Stodoly jsou zde lepší té vámi navržené"⁵).

Z listopadu roku 1893 je dochován též dopis předsedy pardubického muzejního spolku faráři Janečkovi z Třebosic, ve kterém je farář žádán, aby také přispěl na zhotovení modelu podůlšanského kostela. Předseda se odvolává na příslib duchovních v okrese, že hmotně zhotovení modelu podpoří a připomíná zároveň, že "jsme zvonici kostela třebosického svým nákladem 50 zlatých modelovati dali"⁶). Naznačuje to, že na sklonku roku 1893 bylo patrně již zhotovení některých zamýšlených modelů zadáno. Také práce na modelu podůlšanského kostela byla posléze zahájena. Dochoval se záznam, že v roce 1894 se uskutečnilo zaměřování kostela, které provedl

truhlářský mistr Kašpar Kudláček, jenž potom model i zhotovil. Za práci "dle úmluvy" požadoval 120 zlatých⁷⁾. Podle charakteru zhotovení ostatních modelů, o nichž jsme doposud hovořili, lze předpokládat, že je zhotovil tentýž autor. Zda je též zaměřoval, není doloženo.

Připomeňme si, o modely jakých staveb se jedná. Vedle tří sakrálních staveb, na něž se vzhledem k tematickému zaměření nebudeme podrobněji soustřeďovat, to byly následující objekty: štítové průčelí roubeného domu z Rokytna, roubená sýpka (tzv. sroubek) z Hostovic a roubená polygonální stodola z Časů. Modely jsou zhotoveny z mořeného dřeva, došková krytina je z přírodního materiálu.

V případě domu z Rokytna se prakticky jedná o skutečně věrnou kopii stavby z terénu, domu čp. 3. Vyplývá to z dobové fotografické a kresebné dokumentace tohoto již na přelomu století zaniklého objektu, za niž vděčíme pardubickému fotografovi Josefu Chmelíkovi a učiteli Josefu Hanušovi⁸⁾. Důvod, proč byl ke zhotovení modelu vybrán právě tento dům, spočívá pravděpodobně v jisté výjimečnosti řešení jeho štítu. Jedná se především o řešení plochy středního pole dolní části štítu. Do svislého bednění této plochy je vložena obdélníková kazeta orámovaná profilovanými lištami, v jejímž středu je situována rozeta, symbolizující patrně slunce. Z úhlů kazety vycházejí směrem ke středu plastické motivy stylizovaných tulipánů, které se pak opakují ve tvaru světlíků vyřiznutých ve svislém bednění po stranách kazety. Do jisté míry atypické je i řešení středové výplně horní části štítu, kde kazeta s poloviční rozetou je střežovitě ohraničena. Ostatní části štítu se naproti tomu od běžného řešení neodlišují. Mezi štítem a stěnou je šindelem kryté podlomení, ve vrcholu štítu je umístěn též šindelem krytý jehlancovitý kabřínek. Zatímco na dobové fotografii je roubení stěn obíleno, na modelu má štítová stěna se dvěma šestitabulkovými okny roubení naznačeno, v rozích s vazbou na rybinu. Základna modelu má rozměry 40 x 39 cm, vlastní stavba 39 x 33 cm.

Dnes již zaniklým dokladem lidového stavitelství je i sroubek usedlosti čp. 10 z Hostovic, zachycený též na dobové fotografii Josefa Chmelíka⁹⁾. Není pochyb o tom, že sloužil za vzor ke zhotovení modelu, došlo při tom však ke drobným úpravám, konkrétně k doplnění pavlázky před vstupem, kterou ostatně je možno u stavby předpokládat a pro niž jsou na Pardubicku u sroubků analogie. Mansardová střecha umožňuje řadit objekt do 18. století a zároveň

naznačuje, proč byl vybrán k modelování právě sroubek z Hostovic, ačkoliv v době vzniku modelů bylo v regionu rozličných sroubků na výběr víc než dost. Úlohu jistě hrála opět jistá výjimečnost a archaičnost stavby.

Sroubek je obdélného půdorysu, jednoduše tvarový, úroveň podlahy je vyzvednuta nad terén a vstup v delší stěně je proto přístupný z pavlázky s jednoduchým zábradlím, opatřené schůdky. Z pavlázky je přístupné též schodiště do půdního prostoru, kryté bedněním. Vstup na schodiště je jednoduchými bedněnými dveřmi, vstup do sroubku má dřevěné ostění s profilovaným překladem, dveře jsou děleny do čtyř střežovitě a klasovitě skládaných polí. V zadní delší stěně je štěrbinovitě okénko. Obílení stěn, zachycené na fotografii originálního objektu, není použito, trámy jsou vázány na rybinu, střecha kryta šindelem. Část střechy nad zadní delší stěnou není pokryta, takže je možno pozorovat konstrukci krovu, jehož jednotlivé prvky jsou spojeny dřevěnými kolíky. Odkryta je též část stropu, což umožňuje průhled do interiéru, kde je při kratší stěně situován ohražený prostor pro skládování zrna. Model má rozměry základny 42 x 32 cm, půdorys vlastního sroubku je 30 x 21 cm, výška je 36 cm.

V případě modelu stodoly nemáme kromě záznamu v inventární knize jinak doloženo, že objektem, který sloužil při modelování za vzor, byla skutečně stodola z Časů. Nemáme důvod tomu nevěřit, jen si připomeňme, že polygonální stodoly nebyly v době vzniku modelu v regionu ještě žádnou vzácností a tudíž stodola z Časů je pouze zástupcem určitého stavebního typu, působícího navíc starobyle. Model zpodobuje osmibokou průjezdnou stodolu s nízkými roubenými stěnami vázanými na rybinu a vysokou střechou s hambalkovým krovem, neseným osmi hlavními sloupy. Střecha je kryta nápodobou slaměných došků, pouze v cípech pod pozvednutím střechy nad vjezdy a na hřebeni je použita nápodoba šindelů. Část střechy je nekryta, aby bylo možno pozorovat vnitřní konstrukci stavby. Stejně jako v případě sroubku, i zde jsou jednotlivé prvky vázány dřevěnými kolíky. Dvoukřídlá vrata jsou otevíratelná, přístodůlky od mláti odděluje pažení s půlkruhovými výřezy. Základna modelu má rozměry 90 x 51 cm, půdorys vlastní stavby je 84 x 43 cm, výška je 46 cm.

Uvedené modely včetně modelů podůlšanského kostela, kostelní zvonice z Třebosic a návesní zvonice z Černé za Bory byly vystaveny jak na národopisné výstavě v Pardubicích ve dnech 26.8. - 2.9. 1894, tak i pak na národopisné výstavě v Praze roku 1895. Stodola

zde byla umístěna v ústřední síni národopisného paláce, ostatní objekty v oddělení Pardubicko tamtéž. Pochvalné zmínky o výše uvedených modelech se objevují i v reprezentační dobové publikaci o národopisné výstavě¹⁰⁾.

Ještě v průběhu pražské výstavy byl pardubický muzejní spolek požádán o předání modelů do sbírek budoucího národopisného muzea. Spolek však patrně reagoval záporně, a tak je posléze žádán alespoň o darování duplikátů modelu kostela z Podůlšan a zvonice z Třebosic. Dochoval se koncept záporné odpovědi spolku, v níž označuje, že nemá na zhotovení duplikátů finanční prostředky. Zároveň se dozvídáme, že oba modely stály 185 zlatých a že "takový obnos dá se ztěžít sehnati"¹¹⁾. Po skončení pražské výstavy se tedy všechny vystavené modely vrátily do Pardubic a zde se uplatnily v muzejní expozici. Dodejme, že truhlář Kudláček zhotovil v roce 1894 pro účely národopisné výstavy též model kostelní zvonice ze Semína u Přelouče. Je to jediný případ, kdy je v pramenech u Kudláčkových modelů uvedeno též měřítko ve vztahu ke skutečnosti, a to 1:20¹²⁾. Práci na zvonici patrně zadával přeloučský výstavní odbor, který snad později dal i svolení, aby byl tento model převeden do fondů Národopisného muzea v Praze. Pro zajímavost uveďme, že v Městském muzeu v Přelouči je dnes další model této zvonice. Zhotovil ho v roce 1909 semínský truhlář Adolf Kvasnička, tentokrát v poměru 1:10¹³⁾. Způsob vyhotovení navazuje na modely, o nichž jsme zatím hovořili, včetně částečně nezakryté střechy, aby byla vidět vnitřní konstrukce stavby.

Výčet modelů, o něž se zajímáme a které jsou uloženy v pardubickém muzeu, není však ještě ukončen. Nehovořili jsme doposud o modelu zemědělské usedlosti čp. 11 z Bezděkova na Přeloučsku, jejíž podoba je v současnosti již naprosto jiná. Model vytvořil Jasef Hanuš, výrazný národopisný pracovník regionu, původním povoláním učitel, od 20. let až do své smrti v roce 1938 pak kustod pardubického muzea. Model usedlosti se do muzea v Pardubicích dostal patrně jeho prostřednictvím, ačkoliv původně byl určen pro národopisnou výstavu v Přelouči a dalo by se tudíž předpokládat, že se stane součástí sbírek muzea v Přelouči, které, tak jako mnoho jiných, vzniklo právě na základě sběrů pořizovaných na národopisnou výstavu. V letech 1886 - 1899 Josef Hanuš na bezděkovské škole působil a není divu, že se ke zhotovení modelu inspiroval právě v této obci. Bezděkov měl tehdy na sklonku 19. století zachovalou zástavbu usedlostí s roubenými domy a hospodářskými objekty včetně několika polygonálních stodol. Jako základ si Hanuš ke svému modelu "polabského statku" zvolil

usedlost čp. 11, sestávající z celoroubeného domu s výměnkářskou světničkou přiléhající k zadní okapové stěně, tzv. sroubku, taktéž celoroubeného, z roubené polygonální stodoly a z vjezdové brány. Až na některé drobnější úpravy (např. v dispozičním členění) prakticky dodržel vzhled originálu. Dbal také na oficiální pokyny pro zhotovení modelů a uzpůsobil, aby se střecha domu dala odklopit a vnitřek modelu tak bylo možno využít ke znázornění interiéru.

Jednotlivé objekty usedlosti jsou rozmístěny na ploše nízkého stolu o rozměrech 230 x 99 cm. Paralelně k domu (d. 95, š. 20 resp. 31, v. 30 cm) je situován sroubek s kůlnami (d. 58, š. 13, v. 21 cm), vzadu v odstupe, kolmo ke jmenovaným objektům, stojí stodola (d. 70, š. 25, v. 30 cm). Před štítovým průčelím domu a sroubku je tesový plot krytý šindelovou stříškou (v. 6 cm), ke sroubku, ke stodole a k domu se táhne plot pletený (v. 3 cm), u domu je v pleteném plotě tzv. přelízek. Mezi domem a sroubkem je v tesovém plotě situována dřevěná vjezdová brána s postranní brankou (š. 17, v. 15 cm), před sroubkem vidíme vahadlovou studnu (v. 15, rameno 16 cm) s roubením (7 x 7, v. 1 cm). U hospodářské části domu jsou k zápraží orientovány bedněné chlévky (d. 5,5, š. 5, v. 6,5 cm), před sroubkem stojí brus, za stodolou žentour. Naznačeno je hnojiště, kolíky na věšení chomoutů na stěně maštale, skládky dřeva za domem a klád u stodoly. U výměnkářské světničky jsou situovány čtyři klátové úly kryté společnou šindelovou stříškou (š. 7, v. 8 cm). Roubení staveb je tmavě mořeno, spáry mezi trámy nejsou zvýrazněny, vazby jsou provedeny přeplátováním, u stodoly na rybinu. Střechy objektů jsou kryty rákosem s naznačenými porosty mechu, hřebeny a okřídli sedlových střech kryje šindel. Vypracování stavebních detailů je velmi poctivé, ať už se jedná o okna, dveře s různým typem výplní, zhlaví stropnic, štíty, váhu studny, vjezdovou bránu či ploty.

Dům má ve štítové průčelní stěně sdružená okna a vedle vstupu do síně tzv. polenici, okno osvětlující síň, které se uzavíralo pouze dřevěnou, dovnitř sklopnou okenicí. Průčelní, mírně předsunutý, bohatě členěný štít je v dolní části bedněný svísele a střechovitě, v horní ve dvou paralelních polích klasovitě. Jeho plocha včetně spodku střešního okřídli je bíle natřena, lišty a římsa jsou zvýrazněny červenou a zelenou barvou, okřídli zdobí barevný rostlinný ornament. Štít kryje kuželovitý kabřinec, na jehož záklopě je vyhotoven pamětní nápis: Pochválen Buď Ježíš Kristus. Budiž ochrana domu tomu, wystawěl sem, newím komu. Tato lomenice wyzdwiżena s pomocí Boží a nákladem Matěje Nowáka Souseda. Mistr Jan Korbel. Léta Páně 1801 30. máje.. Zadní štít domu je v dolní části bedněn svísele,

v horní střechevitě, barevně zvýrazněn není. Jak bylo řečeno, střecha domu se dá odklopit, takže je možno sledovat jeho vnitřní dispozici a zařízení, stejně tak jako konstrukci povalových stropů a hambalkového krovu střechy. Vnitřní dispozice odpovídá obvyklému členění domu komorového typu. Tvoří ji světnice s pecí a sporákem, síň s ústím pece a otevřeným ohništěm pod komínem, dvě paralelní komory, chlév, maštál a chlév pro prasata. K zadní okapové stěně v širší části světnice a síně přiléhá výměnkářská světnička, přístupná ze síně i samostatným vstupem zvenčí. Vnitřní stěny obytné části domu jsou potaženy bílým papírem na kterém jsou kolorovanou kresbou znázorněny dveře a okna, stejně tak vyzdění černé kuchyně s ústím pece a krbeček ve světnici, kresleny jsou i nástěnné hodiny a obrázky. Barevně je znázorněno dláždění v síni a kolem pece, též poklop do sklepa v podlaze výměnku. Mobiliář interiéru je zhotoven částečně ze dřeva, povětšinou však z papíru s kresebnými kolorovanými detaily. Ve světnici tak můžeme pozorovat koutní skříňku, stůl s lavicemi, polici s nádobím, skříň, hodiny a obrázky svatých, u pece je lavice a na peci textilní lůžkoviny. Ve výměnkářské světničce je umístěn stolek, postel s lůžkovinami, mísník, truhla a lavice, další lavice je v síni. V přední komoře vidíme postel a skříň, v zadní komoře truhlu a bidlo s textiliemi. Ve chlévě je znázorněn žlab a palanda (tzv. barák), hliněná figurka krávy je patrně druhotná. V maštali opět nechybí žlab, tentokrát se žebříkem na seno, dále palanda, vytvořeno je i pažení pro oddělení jednotlivých kusů. Chlév pro prasata není zařízen.

Čtyřprostorový sroubek má průčelní štít s valbičkou, v dolní části bedněný svisle a střechevitě, v horní s motivem slunce. Zadní štít je v dolní části členěn svisle, v horní střechevitě. Barevně nejsou zvýrazněny. Narozdíl od domu není střecha sroubku uzpůsobena k odklopení. Z jednotlivých prostor je v ose objektu jako první tzv. sejkpa, před jejímž vstupem je pavlácka s ozdobným zábradlím. Dále následuje polootevřená kůlna pro vozy a nářadí, za ní tzv. řezárna, kde se připravovalo krmení, a posléze kůlna pro vozík, uzavřená dvoukřídlovými vraty.

Osmiboká průjezdná stodola má hambalkový krov nesený osmi hlavními sloupy, mlat je od přístodůlků oddělen pažením. Část střechy není pokryta, aby bylo možno pozorovat vnitřní konstrukci, otevíratelná vrata mají naznačené spáry desek.

Detailně vypracovaná dřevěná vjezdová brána s postranní brankou má otevíratelná vrata s prořezávanými výplněmi. U modelu jí bylo použito jakožto staršího typu pro zachování starobylého rázu usedlosti, neboť již v době vzniku modelu se do dvora čp. 11 v Bezděkově vjíždělo branou zděnou. Jinde v regionu byly však tehdy ještě pro dřevěnou bránu existující příklady¹⁴.

Model usedlosti z Bezděkova vznikl pravděpodobně v první polovině roku 1893, neboť vystaven byl již na přeloučské národopisné výstavě ve dnech 23.7. - 6.8. 1893. Byl zde umístěn v tzv. selské síni. Pozornost budil též o dva roky později v Praze a zmiňuje se o něm již uváděná reprezentační publikace o národopisné výstavě¹⁵. Uplatnění samozřejmě našel i v expozici pardubického muzea.

Ve fondech tohoto muzea se dále nachází model domu usedlosti čp. 131 z městečka Dašic. Do Pardubic byl převeden v 60. letech při integraci někdejšího dašického muzea. Model zachycuje dobový vzhled dosud existující stavby s podsíněmi před oběma štítovými stěnami. Připomeňme si, že roubené domy s podsíněmi bývaly v regionu obvyklé zejména pro městečka (takovým byly i Dašice), ale ojediněle jsou doloženy i v zástavbě vesnic. Podobu štítového průčelí domu čp. 131 v Dašicích z doby vzniku modelu máme zachycenu na fotografii Josefa Vojáčka a ta ukazuje, že do současnosti se tato podoba prakticky nezměnila¹⁶.

Model je zhotoven jednak ze dřeva, jednak z papírového kartonu. Na první pohled připomíná výše popisované modely pořizované k národopisné výstavě, ačkoliv datování na mosazném štítku umístěném na vnitřní straně odklopné střechy klade jeho vznik až do roku 1896. Štítek dále udává, že model zhotovil František Vomáčka, a to nákladem Rolnického akciového cukrovaru v Dašicích. Na papírovém štítku na ploše odklopné desky představující zastropení domu je pak uvedeno, o které stavení se jedná. Tento model byl patrně vyhotoven pro vznikající dašické muzeum jakožto duplikát původního modelu určeného pro národopisnou výstavu, který se dnes nalézá ve sbírkách Národopisného muzea v Praze¹⁷. Zachycuje komorový dům, který nemá hospodářské prostory. Po odklopení stropní desky se ukáže jeho vnitřní členění: dvě paralelní světnice, síň s vydělenou kuchyní v zadní části a schodištěm na půdu, dále výměnkářská světnička a paralelně s ní komora. Názvy jednotlivých prostor jsou uvedeny na papírových štítcích upevněných na stěny těchto prostor, přičemž síň je zde pojmenována "předsíň" a výměnkářská světnička "výměnek". Nějaké další vybavení prostory neobsahují, model nemá ani vytvořenou konstrukci střešního krovu. Dřevěné stěny uvnitř modelu jsou

ponechány v přirozené barvě, vně jsou tmavě mořeny, stejně tak štíty, podsíně, komín s hlavicí se čtyřmi průdouchy a další detaily. Kartonová střecha je též tmavá, naznačuje patrně lepenkovou krytinu. Vnější vypracování modelu je pečlivější, detailně je ztvárněn přední štít s podsíní, okna i dveře. Naznačeno je roubení stěn přeplátováním. Průčelní štít domu s valbičkou je výrazně předsunutý, v dolní části členěný svíslé a střechovitě, v horní s motivem slunce. Podsíní má čtyři čtyřboké sloupy s profilovanými patkami. Zpředu jsou sloupy obité prkny na způsob arkád, výzdobu tvoří profilované lišty. Před průčelím je situována zahrádka s tyčkovým plotem. Zadní svíslé bedněný štít je též předsunutý a podepřený sloupy shodnými s přední podsíní. Základna modelu je velká 92 x 36 cm, výška objektu je 43 cm.

Posledním modelem z pardubického muzea je objekt nazývaný na katalogizační kartě jako "chalupa z Chrudimska". Také jemu bylo inventární číslo přiděleno dodatečně, neboť původně se nejednalo o sbírkový předmět, nýbrž pouze o ilustrační model v muzejní expozici instalované v 50. letech. Stěny na dřevěné základně jsou zhotoveny z papírového kartonu, okna, dveře, štíty, vazba krovu a komín ze dřeva, střecha je kryta nápodobou došků, na hřebeni, kabřinci, na okřídličích a na části střechy je též dřevěná nápodoba šindelů. Krov střechy není divákovi přístupný, ani střecha se nedá

odklápet. Detailně je proveden průčelní štít s kuželovitým kabřincem a úzkým podlomením, který je v horní části členěn ve dvou paralelních polích střechovitě, v dolní části pak svíslé a střechovitě. Plocha štítu má barvu bílou, lišty (z nichž některé jsou výrazně profilované) barvu zelenou a vodorovná římsa oranžovou. Na záklopě kabřince je vytvořen pamětní nápis: Pochválen buď Je Kristus. Toto stavení gest wyzdwiżeno s pomocí Boží z nákladu Wáclawa Krussy dne 24. srpna L.P. 1... Ztvárnění štítu a znění nápisu je až na drobné úpravy převzato z domu čp. 26 ze Třebřích u Chrudimi, na kterém bylo datování rokem 1807. Je to patrně z kresby a popisu tohoto štítu od Antonína Šolty z roku 1894¹⁸⁾. Zadní štít je bedněný svíslé. Pojetí domovních stěn patrně představuje roubení zakryté v obílení "kožichu". V průčelní stěně jsou detailně provedena okna a dveře v průčelní okapové stěně. Jedná se o okno do světnice a vstup do síně, následuje menší, téměř v podstřeší situované okno, o němž není zcela jasné, ke které domovní prostoře patří, pravděpodobně to však je komora. Dále pak je vstup do chléva uzavřený brankou a nad ním v podstřeší malý světlík. Základna modelu má rozměry 79 x 43 cm, výška je 54 cm.

Ve fondech přeloučského muzea se nalézá model tzv. Potůčkovy usedlosti čp. 72/73 z Přelouče. Vytvořil ho na přelomu 50. a 60. let 20. století Antonín Pleskot (nar. r. 1909), tehdy zaměstnanec podniku Tesla. Vytváření modelů staveb bylo jeho zálibou a poskytoval je různým muzejím. V přeloučském muzeu jsou kromě uvedeného modelu od něho ještě další lidové stavby z různých regionů (např. Valašsko, Pojizeří, Jižní Čechy), dále pak Pleskot pro muzeum vytvořil svou představu o vzhledu středověké Přelouče. Co se týče Potůčkovy usedlosti, jedná se o poměrně výstižné zachycení celkového charakteru roubeného objektu, sestávajícího z domu, paralelně s ním situovaného výměnku a stodoly uzavírající dvůr vzadu za oběma stavbami. Vpředu uzavírá dvůr zeď, v níž jsou mezi pilíři dřevěná vrata a vstupní branka. Model o rozměrech 21 x 15 x 11 cm je zhotoven z papírového kartonu, borové kůry a dřevěných štěpin. Stavební detaily jsou vypracovány pouze v průčelí usedlosti. Štíty jsou završeny valbičkami, u domu je štít v dolní části členěn svíslé a střechovitě, v horní střechovitě, štít výměnku svíslé a v ploše má dvířka do půdního prostoru. Ve štítové stěně domu jsou čtyři šestitabulková okna, ve štítové stěně výměnku čtyřtabulkové okno a vstupní dveře. V tom se model liší od skutečnosti, kdy výměnek měl v průčelí dvě sdružená okna a vstup. Na průčelních stěnách včetně ohradní zdi je znázorněno obílení s černou podrovnávkou. Model je doplněn napodobeninami stromů z větévek, na jednom je umístěno čapí hnízdo, jak tomu bylo i ve skutečnosti. Zpodobená usedlost stávala do 30. let 20. století v části Přelouče zvané Na dole a štít výměnku byl datován rokem 1773. Pleskot pracoval pravděpodobně podle zobrazení objektu, který byl častým námětem fotografů i výtvarníků¹⁹⁾.

Pokusme se na závěr uvedené modely zhodnotit a přihlédnout zároveň k významu modelů lidových staveb jako takových. Výčet popisovaných objektů názorně ukazuje, že v regionu, k němuž se vztahují, neudělalo takovéto zobrazování lidových staveb od časů národopisné výstavy prakticky žádný krok kupředu. Zatímco k národopisné výstavě byly zhotoveny modely, které dnes mají značnou dokumentární hodnotu (důraz na přesné zachycení stavby byl ostatně základním požadavkem při jejich vzniku), modely z 20. století naznačují, že vznikly na základě určité zajímavosti či neobvyklosti objektu, který sloužil za vzor při jejich zhotovování, avšak vzhledem ke své ojedinělosti a do jisté míry i vzhledem ke způsobu vypracování nějaký významný přínos k dokumentaci lidových staveb nepředstavují. Těžko nyní soudit, zda opomíjení tohoto způsobu dokumentace, který

je ostatně atraktivní i pro laického diváka, bylo zapříčiněno absencí konkrétního programu, nedostatkem finančních prostředků nebo jinými okolnostmi. Nezbyvá než litovat, že v dokumentaci lidových staveb prostřednictvím modelů je na tom dnes Pardubicko stejně jako před sto lety.

Poznámky:

- 1) *Seznam přírůstkový, I., Východočeské muzeum Pardubice.*
- 2) *Muzejní spolek Pardubice, kart. č. 1, OA Pardubice. Dvě negativní fotografické desky zachycující podůlšanský kostel jsou uloženy ve Východočeském muzeu Pardubice.*
- 3) *Muzejní spolek Pardubice, kart. č. 1, OA Pardubice.*
- 4) *Tamtéž.*
- 5) *Tamtéž.*
- 6) *Tamtéž.*
- 7) *Tamtéž.*
- 8) *Kresebná dokumentace štítu od Josefa Hanuše je uložena ve Východočeském muzeu Pardubice. Fotografie domu od Josefa Chmelíka byla publikována v monografii Pardubicko - Holicko - - Přeloučsko, II., 1905, s. 15.*
- 9) *Fotografie byla publikována v monografii Pardubicko - - Holicko - Přeloučsko, III., 1909, s. 172.*
- 10) *Národopisná výstava československá v Praze 1895, Praha, 1895, s. 258.*
- 11) *Muzejní spolek Pardubice kart. č. 1, OA Pardubice.*
- 12) *Pozůstalost Josefa Hanuše, OA Pardubice.*
- 13) *Tamtéž.*
- 14) *Dřevěný model dřevěné vjezdové brány z Holicka, zhotovený pro národopisnou výstavu pravděpodobně výstavním odborem v Holicích, je dnes uložen v Zemědělském muzeu Kačina.*
- 15) *Národopisná výstava československá v Praze 1895, Praha, 1895, s. 146.*
- 16) *Fotografie byla publikována v monografii Pardubicko - - Holicko - Přeloučsko, II., 1905, s. 18.*
- 17) *Model, který muzeu daroval Rolnický akciový cukrovar v Dašicích, je tu uložen pod i. č. 3557.*
- 18) *Antonín Šolta, Lomenice chalup na Chrudimsku, Chrudim, 1894, obr. příloha.*
- 19) *Fotografie objektu jsou uloženy v Městském muzeu v Přelouči.*

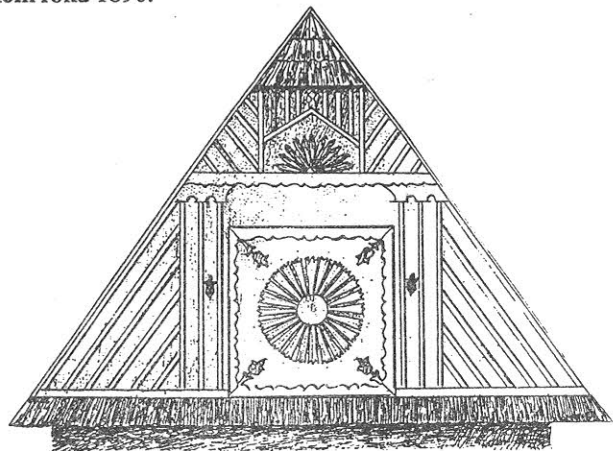
ZUSAMMENFASSUNG

MODELLE DER WIRTSCHAFTLICHEN BAUTEN IN SAMMLUNGEN DER MUSEEN IN PARDUBICE UND PŘELOUČ

Der Beitrag befaßt sich mit feststellbaren Entstehungsumständen, mit der Beschreibung und Auswertung der Baumodelle, die in den Sammlungen der Museen in Pardubice und Přelouč deponiert sind, und die Autorin konzentriert sich auf Modelle wirtschaftlicher Bauten. Da die Originalobjekte heutzutage bis auf Ausnahmen schon verfallen sind, stellen ihre Modelle eine bedeutende Ergänzung der bescheidenen Dokumentierung dar, die über diese Objekte erhalten ist. Sie tragen vor allem zur Untersuchung der volkstümlicher Architektur bei. Die Modelle wurden anlässlich der Tschecho-Slawischen Ethnographischen Ausstellung in Prag 1895 angeschafft, nur zwei davon wurden erst in der 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts für Museenausstellungen geschaffen. Im Vergleich zu den präzisen, originalgetreuen Modellen von der ethnographischen Ausstellung, sind diese neueren Modelle von relativ geringem Dokumentierungswert. Aus dem ersten Bereich handelt es sich um vier sakrale Bauten (die Kirche von Podůlšany, das Kirchenglockenhaus von Třebosice und Semín und das Dorfglockenhaus von Černá za Bory), um ein Modell einer Schildstirnwand des Blockhauses Nr. 3 von Rokytno, einen Blockspeicher der Wirtschaft Nr. 10 von Hostovice, eine polygonale Schuene von Časy, um die hölzerne Wirtschaft Nr. 11 von Bezděkov und das Blockhaus Nr. 131 von Dašice. Der zweite Bereich der Modelle stellt eine sog. Hütte aus der Gegend von Chrudim (Schildstirnwand angefertigt nach dem Haus Nr. 26 von Třibřichy) dar und die Wirtschaft Nr. 72/73 von Přelouč. Es ist bedauerlich, daß in den vergangenen 100 Jahren für die Dokumentierung der volkstümlichen Bauten der östlichen Elbebene mittels Modelle praktisch nichts getan wurde, obwohl es sich um eine auch in Museumsausstellungen gut anwendbare Art handelt.

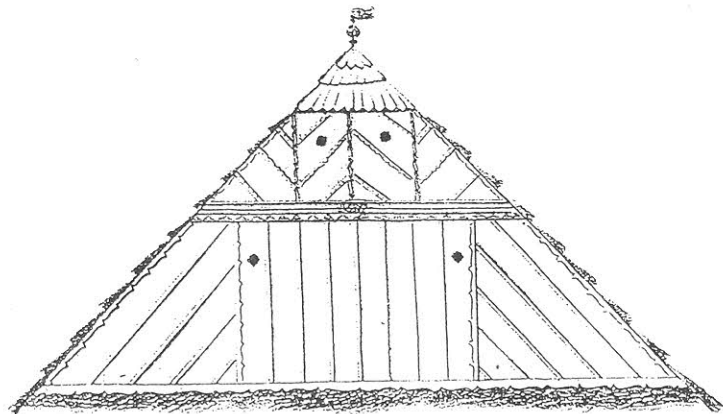
obr.1:

Štít domu čp.3 z Rokytna, který byl modelován u příležitosti Národopisné výstavy československé, kresba Josefa Hanuše dle skutečnosti, kolem roku 1890.

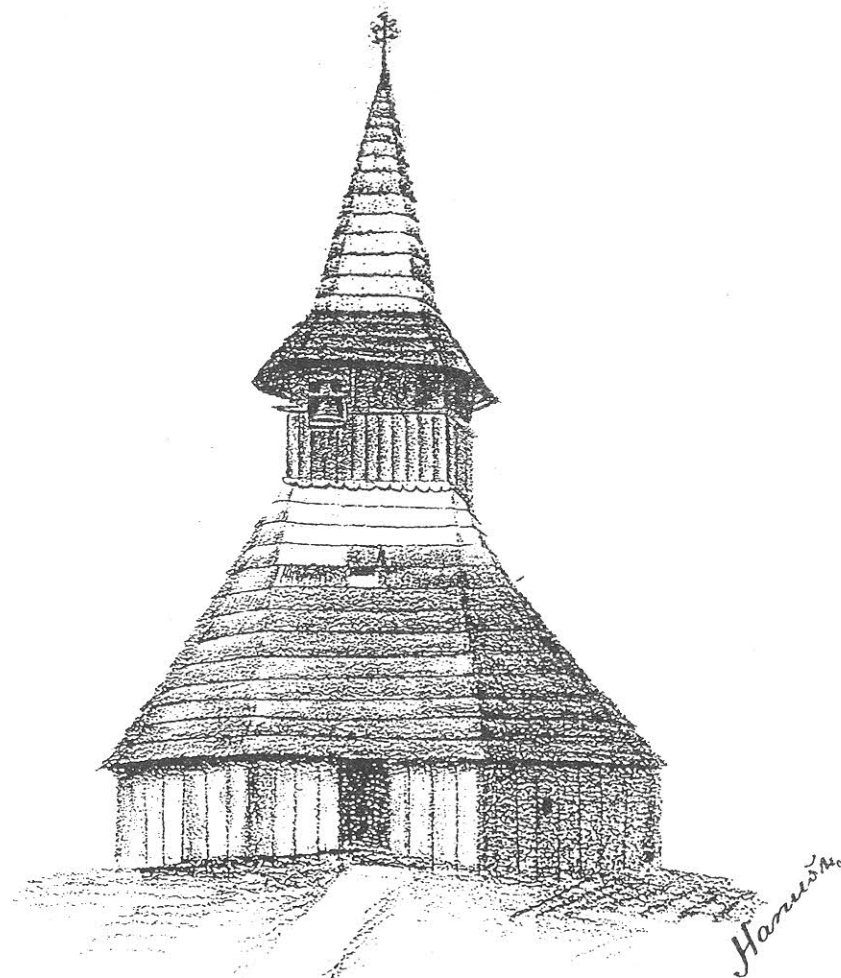
obr.2:

Štít domu usedlosti čp.11 z Bezděkova, která sloužila za vzor ke zhotovení modelu pro Národopisnou výstavu československou, kresba Josefa Hanuše dle skutečnosti, kolem roku 1890.

obr.3:

Kostelní zvonice z Třebosic, která byla modelována u příležitosti Národopisné výstavy československé, kresba Josefa Hanuše dle skutečnosti, kolem roku 1890.

obr.4:

Plánek usedlosti čp.11 z Bezděkova, která sloužila za vzor ke zhotovení modelu pro Národopisnou výstavu českoslovanskou, kresba Josefa Hanuše dle skutečnosti, kolem roku 1890.

